

HETEROGÉN ELEKTROKÉMIAI RENDSZEREK DINAMIKÁJA, ELEKTRODREAKCIÓK KINETIKÁJA

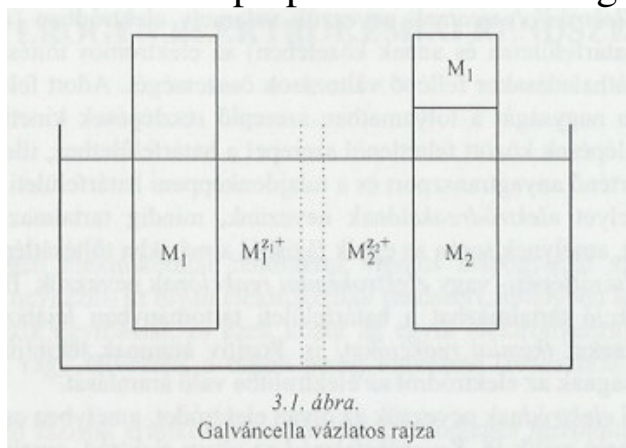
Elektródok egyensúlyban

Az elektródon egyensúlyban az anód- és a katódreakció (oxidáció vs. redukció) sebessége azonos. A sebességet elektromos áramsűrűséggel fejezzük ki. Azaz egyensúlyban:

$$j_a = j_k = j$$

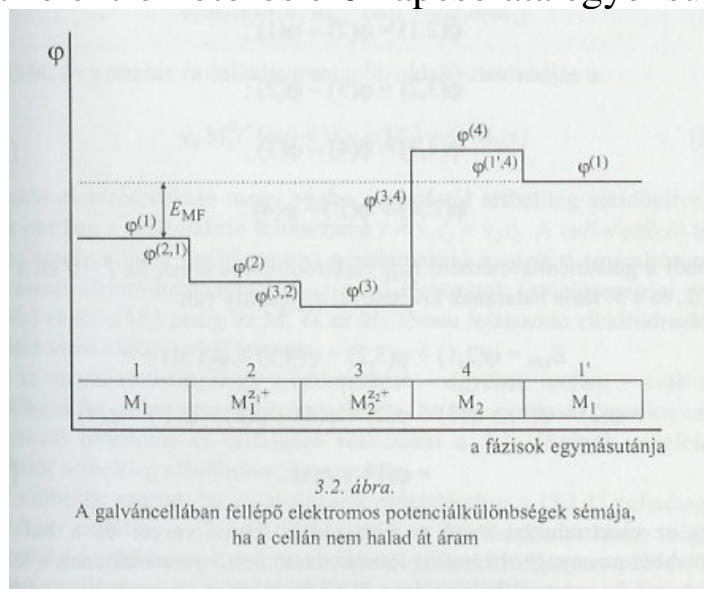
Az egyensúlyi áramot csereáramnak, az egyensúlyi áramsűrűséget csereáram sűrűségnek nevezzük. Nézzük még egyszer az elektromos potenciálokat egyensúlyban!

Megjegyzés: két elektród mindenképp lesz a rendszerben, még akkor is, ha csak egyet tanulmányozunk. Ugyanis a mérhető mennyiség valamely galvácella elektródjai között fellépő potenciálkülönbség lesz.

3.1. ábra.
Galvácella vázlatos rajza

A potenciálok, és az elektromotoros erő kapcsolata egyensúlyban:

Elektródok nem-egyensúlyban

Mi történik akkor, ha az elektród nincs egyensúlyban? Ekkor

$$j_a \neq j_k.$$

Ha $j_a > j_k$, az elektród anód.

Ha $j_a < j_k$, az elektród katód.

Két jól megkülönböztethető esetet vizsgálunk meg:

1. Mi történik M_1 és M_1' összekapcsolásakor egy ellenálláson keresztül? Az egyensúly felbomlik, áram folyik a rendszeren!

Az elektronok M_1 irányából áramlanak M_1' felé, ezért M_1 -en $j_a > j_k$, az elektród anód.

Hogyan változik a M_1 fém potenciálja? Magasabb lesz, mint az egyensúlyi potenciál. Hasonlóak alapján M_1' potenciálja csökken, a létrejövő potenciálkülönbség, a kapcsolófeszültség kisebb lesz az elektromotoros erőnél.

2. Mi történik akkor, ha a két fémes kivezetés, M_1 és M_1' közé egy olyan feszültségforrást teszünk, szembekapcsolva a galvácella elektródjaival, melynek potenciálkülönbsége nagyobb a galvácella elektromotoros erejénél?

Az elektromos áram iránya megfordul! Ekkor az elektronok M_1 irányába áramlanak az áramforrás felől, ezért M_1 -en $j_a < j_k$, az elektród katóddá válik

Hogyan változik a M_1 fém potenciálja? Alacsonyabb lesz, mint az egyensúlyi potenciál. Hasonlóak alapján M_1' potenciálja magasabbá válik.

Hogyan jellemezhető a nem-egyensúlyi elektród potenciálja?

Egyszerű elektródok esetén, egyensúlyban az ún. egyensúlyi potenciál (ε_e) jellemző az elektródra. Áram áthaladása során ez az érték megváltozik. Ez a jelenség a polarizáció. Másképp fogalmazva: az elektród egyensúlyi potenciáljának megváltoztatása azt eredményezi, hogy az elektródon áram fog keresztülfolyni.

A polarizáció során mért potenciált polarizációs potenciálnak (ε_p) nevezzük. A polarizációs potenciál és az egyensúlyi potenciál különbsége a polarizációs feszültség, a túlfeszültség (η). Mértékegysége?

$$\eta = \varepsilon_p - \varepsilon_e$$

Hogyan mérhető egy elektród túlfeszültsége?

Az elektródot galváncellává kapcsoljuk egy olyan elektróddal, melynek potenciálja tág áramerősség határok között független az áram erősségétől. Az ilyen típusú elektródokat *kevésbé polarizálható elektródoknak* nevezzük.

A galváncella elektródjai közötti potenciálkülönbséget mérjük az áram erőssége függvényében, vagy fordítva. A gyakorlatban inkább ez utóbbit szokás: áramerősség mérése az elektródok között mérhető potenciálkülönbség függvényében.

Mivel a referenciaelektród potenciálja csak elhanyagolható mértékben változik, a mérés a vizsgált elektródon átfolyó áram-túlfeszültség függvényét adja.

Miért lép fel a polarizáció?

Az elektródfolyamatok részlépései

Konszekutív reakciólépések sorozata.

A teljes reakciósebességet a leginkább gátolt részfolyamat szabja meg.

Az elemi lépések:

- anyagszállítás az elektródhoz
  - diffúzió (kémiai potenciál)
  - konvekció (közeg makroszkopikus áramlása)
  - migráció (elektromos térerősség)

- adszorpció az elektródon
- kemisorpció
- töltésátlépés
- primer termékek adszorpciója, deszorpciója
- primer termékek távozása az elektród felületétől
- primer termékek további (szekunder) kémiai reakciói

A reakciósebesség jellemzése: az elektromos áramsűrűséggel (fluxussal) történik. Az áramsűrűség (j) és a felülettel osztott reakciósebesség (v) kapcsolata:

$$j = \frac{1}{A} \frac{dq}{dt} = \frac{1}{A} \frac{zFdn}{dt} = zF \frac{1}{A} \frac{dn}{dt} = zFv$$

Elektródfolyamatok jellegzetessége (korábbi kinetikai ismereteinkhez képest): a töltésátmenettel járó reakciólépés aktiválási energiája függ az elektródfém és az oldat közötti potenciálkülönbségtől. A potenciálkülönbség változtatásával megváltoztatható az elektródfolyamat sebessége (Erdey-Grúz, Volmer).

Miért tér el a polarizációs potenciál az egyensúlyi potenciáltól?

Tipikusan:

- 1) anyagutánpótlás nehézsége, lassúsága az elektróddal közvetlenül érintkező oldatrétegben
- 2) töltéscsere aktiválási energiája nagy.

Általánosságban a következő polarizációs fajtákat különböztethetjük meg (a részlépések gátoltsága alapján):

- 1) diffúziós polarizáció
- 2) átlépési polarizáció
- 3) reakció polarizáció
- 4) kristályosodási polarizáció
- 5) göcképződési polarizáció

Kvantitatív vizsgálat az 1. és 2. esetben!

Az átlépési polarizáció

Elektromos áram áthaladásakor az elektród (egyszerű elektród!) potenciálja eltér az egyensúlyi potenciáltól. Jelen modell azt az esetet vizsgálja, amikor az eltérést a töltésátlépési folyamat gátoltsága okozza.

Vizsgáljuk egy egyszerű elektronátlépési reakció sebességét!

Elsőrendű reakcióra a reakciósebesség (koncentrációváltozás sebessége):

$$v = \frac{dc}{dt} = kc = ck'' \cdot \exp\left(\frac{-U^\ddagger}{RT}\right),$$

ahol a reakciósebességi együtthatóra felhasználtuk az Arrhenius-féle hőmérsékletfüggést kifejező összefüggést.

Az áramsűrűség és a reakciósebesség kapcsolatát figyelembe véve írhatjuk a katódos és az anódos áramsűrűségeket:

$$j_a = zFc_{\text{Me},0}k_a'' \exp\left(\frac{-U_a^\ddagger}{RT}\right)$$
$$j_k = -zFc_{\text{Me}^{z+},0}k_k'' \exp\left(\frac{-U_k^\ddagger}{RT}\right).$$

Megjegyzés:

- Dimenzionálisan rendben van az egyenlet, ha a preexponenciális tényező távolság/idő dimenziójú.
- A koncentrációk a felületnél értendőek. Ezt jelöli a 0 index.
- A redukált alak aktivitására (koncentrációjára) is szükség lehet. Ilyen példa az amalgámelektrod.

Vizsgáljuk meg az aktiválási energiát!

1. Osszuk fel az aktiválási energiát két hozzájárulásra:

- a kiindulási anyagok és termékek kémiai jellegéből következő tagra, mely elektromos tér hiányában szabná meg a reakció sebességét és
- b. az elektromos erőterétől függő tagra!

2. Az elektromos erőtértől függő tagra, mely függ pl. az elektromos kettősréteg szerkezetétől, vezessük be az átlépési tényező fogalmát!
3. Az átlépési tényező adja meg, hogy a Galvani-potenciál hogyan befolyásolja az aktiválási energiát.

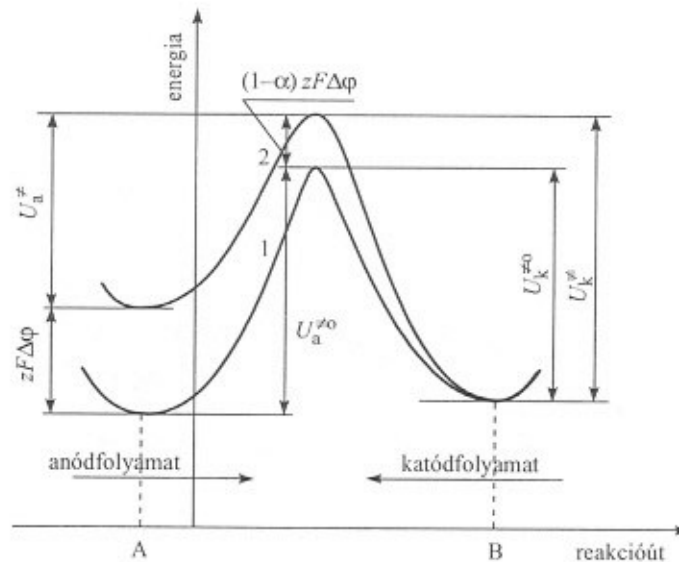
Az anódos és katódos folyamatokra az aktiválási energiák a következőképpen változnak a Galvani-potenciál függvényében:

$$U_a^\ddagger = U_a^{\ddagger 0} - \alpha z F \Delta \varphi$$

$$U_k^\ddagger = U_k^{\ddagger 0} + (1 - \alpha) z F \Delta \varphi$$

A változások értelmezéséhez tekintsük meg a következő ábrára!

ÁBRA: Kiss L. 3.18. ábra

Diszkusszió:

- energia a reakciókoordináta (melyik rk?) függvényében
- A: fém állapot (fémion + elektron)
- B: szolvatált fémion
- 1. görbe: energiaviszonyok akkor, ha $\Delta\varphi = 0$
- 2. görbe: energiaviszonyok akkor ha a fém Galvani potenciálja $\Delta\varphi \neq 0$ értékkel nagyobb az elektrolit oldaténál.
- Ekkor az ábráról leolvashatók az aktiválási energiák megváltozásai!

A Galvani potenciál és valamely összehasonlító elektróddal szemben mért elektródpotenciál egy konstans B értékkel tér el egymástól:

$$\Delta\varphi = \varepsilon + B$$

A B konstans (és az összes többi konstans is!) beépíthetjük a reakciósebességekbe és kifejezhetjük a reakciósebesség elektródpotenciáltól való függését:

$$j_a = zFc_{Me,0}k_a'' \exp\left(\frac{-(U_a^{\ddagger 0} - \alpha zF(\varepsilon + B))}{RT}\right) = c_{Me,0}k_a' \exp\left(\frac{\alpha zF\varepsilon}{RT}\right)$$

$$j_k = -zFc_{Me^{z+},0}k_k'' \exp\left(\frac{-[U_k^{\ddagger} + (1-\alpha)zF(\varepsilon + B)]}{RT}\right) = -c_{Me^{z+},0}k_k' \exp\left(\frac{-(1-\alpha)zF\varepsilon}{RT}\right).$$

Eddig általános a tárgyalás.

Ha a töltésátlépés a gátolt folyamat (és nem a részecskéknek a fémfelületéhez történő diffúziója) akkor a felületi koncentráció megegyezik a tömbfázis koncentrációjával. Ekkor a koncentrációk 0 indexét elhagyhatjuk!

Az eredő áramsűrűség ekkor:

$$j = j_a + j_k = c_{Me}k_a' \exp\left(\frac{\alpha zF\varepsilon}{RT}\right) - c_{Me^{z+}}k_k' \exp\left(\frac{-(1-\alpha)zF\varepsilon}{RT}\right).$$

Egyensúlyi elektródon az eredő áramsűrűség zérus. Ekkor a csereáramsűrűség:

$$j_0 = j_a = |j_k|$$

$$j_0 = c_{Me}k_a' \exp\left(\frac{\alpha zF\varepsilon_e}{RT}\right) = c_{Me^{z+}}k_k' \exp\left(\frac{-(1-\alpha)zF\varepsilon_e}{RT}\right).$$

Figyelembe véve az egyensúlyi elektródpotenciál és a (nem-egyensúlyi) elektródpotenciál kapcsolatát

$$\varepsilon = \varepsilon_e + \eta,$$

felírhatjuk az elektródon áthaladó áram erősségét a túlfeszültség függvényében az átlépési polarizáció esetén.

$$j = j_a + j_k = c_{Me} k'_a \exp\left(\frac{\alpha z F (\varepsilon_e + \eta)}{RT}\right) - c_{Me^{z+}} k'_k \exp\left(\frac{-(1-\alpha) z F (\varepsilon_e + \eta)}{RT}\right)$$

$$j = j_a + j_k = c_{Me} k'_a \exp\left(\frac{\alpha z F \varepsilon_e}{RT}\right) \exp\left(\frac{\alpha z F \eta}{RT}\right) - c_{Me^{z+}} k'_k \exp\left(\frac{-(1-\alpha) z F \varepsilon_e}{RT}\right) \exp\left(\frac{-(1-\alpha) z F \eta}{RT}\right)$$

$$j = j_a + j_k = j_0 \left[\exp\left(\frac{\alpha z F \eta}{RT}\right) - \exp\left(\frac{-(1-\alpha) z F \eta}{RT}\right) \right].$$

Ez utóbbi függvény adja meg a $j=f(\varepsilon)$ vagy $j=f(\eta)$ polarizációs vagy túlfeszültségi görbét!

Ha $\eta \gg \left(\frac{RT}{zF}\right)$

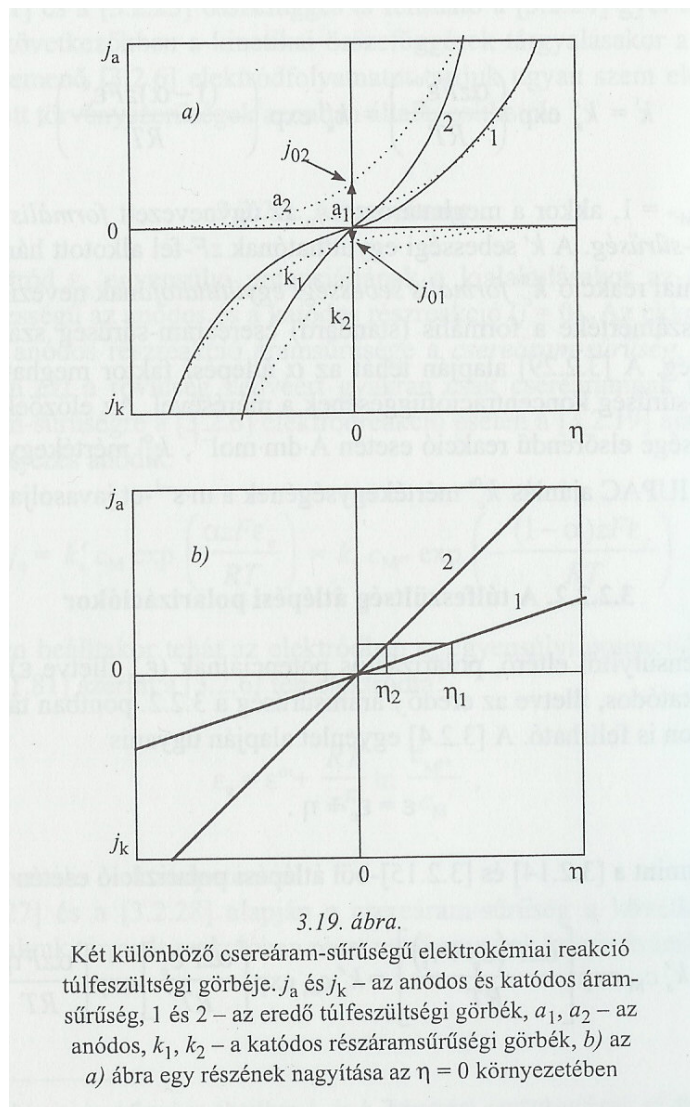
$$j = j_0 \exp\left(\frac{\alpha z F \eta}{RT}\right).$$

Ha $-\eta \gg \left(\frac{RT}{zF}\right)$

$$j = j_0 \exp\left(\frac{-(1-\alpha) z F \eta}{RT}\right).$$

Polarizációs görbék

ÁBRA Kiss L. 3.19.

Diszkusszió:

- $j=f(\eta)$ függvény az eredő görbe
- a katódos és az anódos részáramok szaggatottal vannak jelölve
- $\eta=0$: az egyensúlyi potenciál. Eredő áram nincs. Az anódos és katódos részáram-sűrűségek megegyeznek, ez a csereáram-sűrűség.
- Nagy pozitív túlfeszültségnél a görbe gyakorlatilag megegyezik az anódos görbével: exponenciális függvény.
- Nagy negatív túlfeszültségnél a görbe gyakorlatilag megegyezik az katódos

görbével: exponenciális függvény.

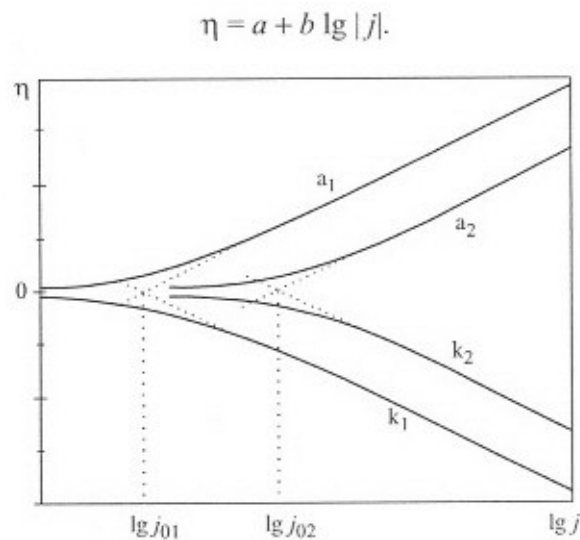
- A két ábrázolt folyamat közül a 2. görbe tartozik a nagyobb csereáram-sűrűségű folyamathoz.
- A görbe alsó része az egyensúlyi potenciál környékének kinagyított polarizációs függvénye: jó közelítéssel lineáris!
- Nagyobb csereáramú elektród potenciálja kevésbé változik azonos erősségű áram áthaladásakor.

A függvény természetesen átrendezhető $\eta = f(j)$ alakra is. Ez egy logaritmikus alak, mely összhangban van azzal az összefüggéssel, melyet Tafel állapított meg a katódos hidrogénfejlődésre:

$$\eta = a + b \log |j|.$$

Ez a Tafel-egyenlet, melyben a és b az ún. Tafel-féle állandók.

ÁBRA: Kiss L. 3.21. ábra

3.21. ábra

Két különböző csereáram-sűrűségű elektrokémiai reakció
 $\eta - \lg j$ polarizációs görbéi

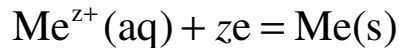
Diszkusszió:

- $\eta = f(j)$ függvény az eredő görbe anódos és katódos polarizációnál
- a hipotetikus egyenesek szaggatottan vannak jelölve
- $\eta=0$: az egyensúlyi potenciál. Eredő áram nincs. Az x tengelyről olvasható le a csereáram-sűrűség logaritmususa.
- Nagy pozitív túlfeszültségnél a görbe gyakorlatilag megegyezik az anódos görbével: lineáris függvény.
- Nagy negatív túlfeszültségnél a görbe gyakorlatilag megegyezik az katódos görbével: lineáris függvény.
- Nagyobb csereáramú elektród potenciálja kevésbé változik azonos erősségű áram áthaladásakor.

Diffúziós polarizáció

Elektromos áram áthaladásakor az elektród (egyszerű elektród!) potenciálja eltér az egyensúlyi potenciáltól.

Vizsgáljuk egy egyszerű elektronátlépési reakció sebességét!

Jelen modell azt az esetet vizsgálja, amikor az eltérést a fémionoknak a fémhez történő diffúziójának gátoltsága okozza.

Ha a tiszta diffúziós gátlást akarjuk vizsgálni, biztosítani kell az alábbi körülményeket:

1. A diffúzió legyen az elektródfolyamatok közül a leggátoltabb: nagy csereáramú (ne polarizálódó) elektród alkalmazása, melyre az elektródpotenciált az ionok felületi koncentrációja határozza meg.
2. A kationok csak diffúzió által juthassanak az elektród határfelületéhez
  - a. migráció kizárása idegen elektrolit alkalmazásával
  - b. konvekció kontrollálására: az elektrolit oldat jól definiált sebességű keverése.

Az elektród diffúzió szempontjából releváns szerkezeti részei:

1. fémes fázis,
2. elektrokémiai kettősréteg Helmholtz-síkja,
3. elektrokémiai kettős réteg diffúz része,
4. nem keveredő oldószer réteg (vastagsága δ , nagyságrendekkel nagyobb mint a kettős réteg vastagsága. Ebben a rétegben történik a diffúzió, a fémion koncentrációja $c_{\text{Me},0}$ -tól c_{Me} -ig változik.
5. keveredő réteg, a fémion koncentrációja állandó, c_{Me} .

A fémionok diffúzióját Fick I. törvényével írjuk le (egy dimenzióban):

$$\frac{1}{A} \frac{dn}{dt} = -D \frac{dc}{dx}.$$

Az egyenlet bal oldalán szereplő anyagmennyiség-fluxus szabja meg az áramsűrűséget a diffúziókontrollált körülmények között. Ezért a katódos áramsűrűségekre kapjuk:

$$j_k = -zFD \frac{dc}{dx}.$$

Kezdetben adott polarizációs feszültség alkalmazásánál viszonylag nagy áramsűrűséget észlelünk, mely időben csökken, aztán beáll egy stacionárius áramsűrűség. Oka?

Közelítsük a koncentráció hely szerinti differenciálhányadosát a nem keveredő oldószer réteg vastagságának segítségével:

$$\frac{dc}{dx} = \frac{c - c_0}{\delta}.$$

Így a katódos áramsűrűség:

$$j_k = -zFD \frac{c - c_0}{\delta}.$$

A polarizáció mértékének növelésével a nem keveredő réteg határfelület felőli részében elfogy a fémion. A polarizáció további növelése ezt nem változtathatja már meg. Ekkor az áramsűrűség eléri a lehető legnagyobb értékét, amelyet diffúziós határáram-sűrűségnek nevezünk.

$$j_{k,l} = -zFD \frac{c}{\delta}.$$

A határáram tehát a diffúziós együtthatótól és a tömbfázisbeli koncentrációtól függ. A határáram mérése koncentrációmérésre használható az analitikai kémiában. Ezt a módszert, mely minőségi meghatározásra is alkalmazható, polarográfiának nevezik.

A diffúziós gátlás körülményei között az elektródpotenciált a nem keveredő réteg fém felé eső határán levő fémion-koncentráció határozza meg.

$$\varepsilon = \varepsilon^\circ(\text{Me}^{z+} / \text{Me}) + \frac{RT}{zF} \ln [c_0(\text{Me}^{z+}(\text{aq})) / c^\circ].$$

Az egyensúlyi potenciálra:

$$\varepsilon_e = \varepsilon^{\circ'}(\text{Me}^{z+}/\text{Me}) + \frac{RT}{zF} \ln \left[\frac{c(\text{Me}^{z+}(\text{aq}))}{c^{\circ}} \right].$$

A túlfeszültség a két egyenlet különbsége:

$$\eta = \varepsilon_p - \varepsilon_e = + \frac{RT}{zF} \ln \left[\frac{c_0(\text{Me}^{z+}(\text{aq}))}{c(\text{Me}^{z+}(\text{aq}))} \right].$$

Fick I. törvényéből:

$$c - c_0 = - \frac{j_k \delta}{zFD}$$

$$c = - \frac{j_{k,l} \delta}{zFD}.$$

A két egyenlet összevetésével:

$$\frac{c - c_0}{c} = \frac{j_k}{j_{k,l}},$$

s így

$$\frac{c_0}{c} = 1 - \frac{j_k}{j_{k,l}}.$$

Most már megadható a túlfeszültség és az áramsűrűség közötti összefüggés:

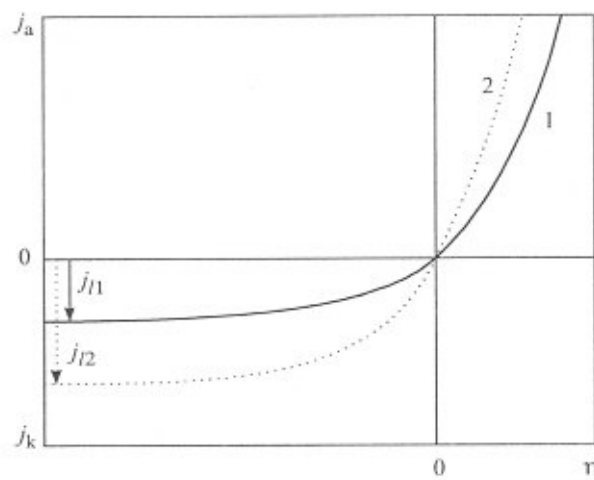
$$\eta = + \frac{RT}{zF} \ln \left(1 - \frac{j_k}{j_{k,l}} \right).$$

A függvény csak a határáram eléréséig van értelmezve!

Kifejezve az áramsűrűséget a túlfeszültség függvényében:

$$j = j_{k,l} \left(1 - \exp \frac{zF\eta}{RT} \right).$$

ÁBRA: Kiss L. 3.24. ábra

3.24. ábra.

A j - η összefüggés fémelektrod esetén diffúziós polarizációkor
1 – az elektródfém és az elektrolit egymáshoz képest kis sebességgel mozdul el; 2 – az elektródfém és az elektrolit egymáshoz viszonyítva nagy sebességgel mozdul el